

Streszczenie (popularnonaukowe)

Istnieją dwa powody, dla których międzynarodowym aspektem akcji „Wisła” powinno się współcześnie w Polsce poświęcić tyle uwagi, aby uczynić ją przedmiotem osobnego projektu badawczego. **Powód historiograficzny** polega na tym, że dotychczas nie wyjaśniono, czy była to samodzielna inicjatywa ówczesnych władz Polski, zdominowanych przez komunistów, czy skoordynowana z władzami USRR jako część szerszego planu wysiedleń ludności ukraińskiej, stanowiącej oparcie dla partyzantki w obu państwach. Nie można wykluczyć, że inspiracja czy nawet polecenie jej przeprowadzenia wyszło od najwyższych władz ZSRR. Jeśli prawdziwa była druga z tych możliwości, wówczas udział Czechosłowacji był niezbędny dla zamknięcia drogi ucieczki tak partyzantom, jak wysiedlanym cywilom. Udzielenie odpowiedzi, która z tych dwu wersji wydarzeń jest bliższa prawdy, stało się ostatnio bardziej osiągalne z uwagi na to, że nowe władze Ukrainy ustawą z 9 kwietnia 2015 r., zdecydowały o całkowitym otwarciu archiwów z okresu 1917-1991. Z tego punktu widzenia zespół grantowy może być pierwszym zespołem badawczym, który zmierzy się w Kijowie i Lwowie z dokumentami na ten temat. Dla ostatecznego wyjaśnienia międzynarodowych aspektów akcji „Wisła” chce on także przeprowadzić kwerendę w archiwach słowackich i czeskich.

Z kolei aby wyjaśnić **powód społeczny** zajęcia się akcją „Wisła” w ujęciu międzynarodowym trzeba wyjść od zarysowania przekonań, jakie na temat tego wydarzenia żywili ówcześni obywatele Polski, a także żywi obecnie znaczna część jej opinii publicznej. Operację tę władze przedstawiły wówczas jako działanie konieczne ze względu na brak innej możliwości zwalczania oporu partyzantki Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Przeprowadzając ją i stwarzając warunki do przyspieszonej asymilacji mniejszości, władze Polski przyczyniły się do powstania państwa monoetnicznego. Tendencja do budowy takiego właśnie państwa znalazła wówczas uznanie społeczne.

Takie przekonania o akcji „Wisła” utrzymywały się w Polsce do końca okresu PRL. W latach 1989-1991 na Ukrainie w debacie publicznej przeważał pogląd, iż była to zaplanowana czystka etniczna, za którą odpowiedzialność ponosi państwo polskie. Wtedy wydawało się, że istnieje szansa na zbliżenie przekonań Polaków i Ukraińców na ten temat. Jednak w pierwszej dekadzie XXI w. opinie publiczne obu krajów oddaliły się od siebie w tej kwestii (podobnie jak w kwestii oceny antypolskiej akcji UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1943-1944). Właśnie z uwagi na przewagę tych, jednostronnych, obrazów akcji „Wisła” we współczesnej Polsce i na Ukrainie, zespół badawczy chce zbadać, jaka była rola ówczesnej propagandy w ich wykreowaniu. Idzie tu o udzielenie odpowiedzi na pytanie, jakimi środkami władzom Polski udało się uzyskać poparcie dla tego przedsięwzięcia, jakkolwiek w wielu innych sprawach nie mogły one na to liczyć. A także, jak przedstawiały je własnej opinii publicznej władze USRR i Czechosłowacji. Członkowie zespołu chcą także zająć się współczesnymi obrazami tego wydarzenia we wszystkich krajach, których ono dotyczyło (Polska, Ukraina, Słowacja, Czechy). W tym celu zamierzają przyjrzeć się temu, w jaki sposób pisze się o nim dziś w syntezach dziejów poszczególnych krajów, w podręcznikach do nauki historii, a także w jaki sposób przedstawia się je w odnoszących się do przeszłości dokumentach państwowych. Celem tego badania będzie stwierdzenie, na ile współczesny obraz akcji „Wisła” wynika z obrazu, jaki przedstawiły władze w 1947 r., na ile zaś, i pod wpływem jakich czynników, uległ zmianie.

Przy realizacji projektu warto w końcu odpowiedzieć na pytanie, jak to masowe przymusowe przesiedlenie części własnych obywateli wygląda w świetle typologii masowych zbrodni XX w. Czy było ono projektem inżynierii społecznej, jednym z wielu, które w połowie tego stulecia realizowano w państwach totalitarnych i autorytarnych, a nawet niektórych demokratycznych? Czy było formą eliminacji mniejszości narodowej i zasługuje na miano etnობójstwa? Udzielenie odpowiedzi na te pytania wydaje się bardzo ważne z perspektywy społecznego oddziaływania historii. Wydaje się, że rozjaśnienie tej kwestii będzie miało duże znaczenie dla postępu procesu pojednania historycznego między Polakami a Ukraińcami.